

УМЕТНИЧКО НАСЛЕЂЕ СРПСКОГ НАРОДА НА
КОСОВУ И МЕТОХИЈИ

ИСТОРИЈА • ИДЕНТИТЕТ • УГРОЖЕНОСТ • ЗАШТИТА

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

УМЕТНИЧКО НАСЛЕЂЕ СРПСКОГ НАРОДА НА
КОСОВУ И МЕТОХИЈИ

ИСТОРИЈА, ИДЕНТИТЕТ, УГРОЖЕНОСТ, ЗАШТИТА

Уредници
ДРАГАН ВОЈВОДИЋ
МИОДРАГ МАРКОВИЋ

ГАЛЕРИЈА САНУ

БЕОГРАД 2019

УМЕТНИЧКО НАСЛЕЂЕ СРПСКОГ НАРОДА НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ
ИСТОРИЈА, ИДЕНТИТЕТ, УГОЖЕНОСТ, ЗАШТИТА

ДРУГО ИЗДАЊЕ

Издавач

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

Главни и одговорни уредник

ДУШАН ОТАШЕВИЋ

Уређивачки одбор

ВЛАДИМИР КОСТИЋ

ГОЈКО СУБОТИЋ

МИХАИЛО ВОЈВОДИЋ

МИОДРАГ МАРКОВИЋ

ДРАГАН ВОЈВОДИЋ

Рецензенти

ГОЈКО СУБОТИЋ

МИРЈАНА ЖИВОЈИНОВИЋ

ДИНКО ДАВИДОВ

Секретари уредништва

МАРКА ТОМИЋ ЂУРИЋ

БОЈАНА СТЕВАНОВИЋ

Лектура

ИВАНА ИГЊАТОВИЋ

Превод са италијанског језика

ДУБРАВКА ПРЕРАДОВИЋ

Техничко уређење и графичка опрема

МИРОСЛАВ ЛАЗИЋ

Карте

НЕБОЈША ШУЛЕТИЋ

ИГОР СТЕПАНЧИЋ

Тираж

600

Штампа

ПЛАНЕТА ПРИНТ, БЕОГРАД

ISBN 978-86-7025-754-2

САДРЖАЈ

УВОДНА РЕЧ	9
Владимир С. Костић	
СРБИ И КОСОВО	
КОСОВО И МЕТОХИЈА У ИСТОРИЈИ СРПСКОГ НАРОДА	
У временима самосталне средњовековне државе	17
Ђорђе Бубало	
Под турском влашћу, до краја XVIII века	31
Невојша Шулетић	
Административна подела, насеља и становништво у првим вековима под Османлијама	41
Татјана Катич	
Током новијег и савременог доба	49
Љубодраг Димић	
КОСОВСКОМЕТОХИЈСКА ИЗВОРИШТА СРПСКЕ ДУХОВНОСТИ И НАРОДНОГ БИЋА	
Светиње и свети на Косову и Метохији у култном сећању и националној свести Срба	81
Даница Поповић	
Библиотеке косовскометохијских манастира и богослужбена традиција Српске Православне Цркве	99
Владимир Вукашиновић	
Косовски завет и национални идентитет Срба	113
Милош Ковић	
УМЕТНИЧКА БАШТИНА СРБА НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ	
ЕВРОПСКИ ОКВИРИ И СРПСКА САМОСВОЈНОСТ СРЕДЊОВЕКОВНЕ УМЕТНОСТИ	
Место у културној историји српског народа	147
Бранислав Тодић	

Припадност развојним токовима византијске уметности	165
АЛЕКСЕЈ ЛИДОВ МИЛОШ ЖИВКОВИЋ	
Стваралачке везе са уметношћу Западне Европе	185
ВАЛЕНТИНО ПАЧЕ ДУБРАВКА ПРЕРАДОВИЋ	
ИСТОРИЈА СТВАРАЊА	
Најстарије раздобље (од досељавања Срба до Стефана Немање)	211
ДЕЈАН РАДИЧЕВИЋ	
У време првих Немањића (од 1168. до смрти краља Милутина)	221
МИОДРАГ МАРКОВИЋ	
Доба зрелог средњег века (1322–1455)	241
ДРАГАН ВОЈВОДИЋ	
Позносредњовековни период у светлу археологије	271
ДЕЈАН РАДИЧЕВИЋ	
Од пада под турску власт до Велике сеобе (1455–1690)	291
ЗОРАН РАКИЋ	
Између сеоба и борбе за одржање (1690–1839)	313
НЕНАД МАКУЉЕВИЋ	
Замах црквене уметности у последњем веку османске власти	325
ИВАНА ЖЕНАРЈУ РАЈОВИЋ	
Новије градитељство – од модернизације и деструкције до искривљеног приказивања	341
АЛЕКСАНДАР КАДИЈЕВИЋ	
Модерно ликовно стваралаштво (1912–1999–2016)	351
СРЂАН МАРКОВИЋ	
ПОВЕСНИЦА СТРАДАЊА	
У доба турске власти (1455–1912)	365
ТАТЈАНА КАТИЋ БИЉАНА ВУЧЕТИЋ	
Након ослобођења (1912–1999)	379
СВЕЛАНА ПЕЈИЋ	
После усвајања <i>Резолуције 1244</i> (1999–2017)	393
ДЕЈАН РАДОВАНОВИЋ МИРЈАНА ЂЕКИЋ	
Баштина у процепу. Између европске праксе заштите и глобалне политичке злоупотребе	415
МИРЈАНА МЕНКОВИЋ	
БОРБА ЗА ОЧУВАЊЕ	
Почеци истраживања и збрињавања споменика	431
ДРАГАНА ПАВЛОВИЋ	

Успостављање система институционалне заштите споменика и резултати конзерваторско-рестаураторских радова на Косову и Метохији	443
АЛЕКСАНДРА ДАВИДОВ ТЕМЕРИНСКИ	
Укључивање српских споменика на Листу Светске културне баштине	465
ВЛАДИМИР ЦАМИЋ	
Српско споменичко наслеђе на Косову и Метохији у светлу савремених теорија о културној баштини	485
ЈЕЛЕНА ПАВЛИЧИЋ	
ПОГОВОР УРЕДНИКА	507
СПИСАК СКРАЋЕНИЦА	515
СПИСАК САРАДНИКА СА АФИЛИЈАЦИЈАМА	549
СПИСАК ТАБЛИ.	553

УВОДНА РЕЧ

Прилажући уводну реч овој публикацији, која не одговара само насловом недавно одржаној изложби у Галерији Српске академије наука и уметности (*Српско уметничко наслеђе на Косову и Метохији. Идентичности, значај, ујроженост*, 27. септембар – 26. новембар 2017. године) већ и с њом води живу конверзацију – додатно је разрађујући, образлажући и допуњујући – желим да изнесем неколико својих размишљања. И изложба и књига која је прати, као плодови дуго припремане активности САНУ, представљају одговор суштинској обавези наше куће, произашлој из основног смисла њеног постојања од првих корака по оснивању Друштва српске словесности 1841. године. Зато тај одговор не може имати сенку баналне дневне прагматичности, за коју се САНУ исувише често неоправдано оптужује. Појмови издвојени у поднаслову ове књиге – *историја, идентичности, ујроженост, заштитица* – у својој суштини готово да не траже даљу елаборацију ако на уму имамо контекст у којем је стварано идентитетски веома особено и зато сада веома угрожено српско уметничко и духовно наслеђе на Косову и Метохији. Мени се, међутим, намеће – неизречена, а ипак јасно чујна – још једна кључна одредница важна за разумевање изложбе и публикације. Ту одредницу ће много позванији препознати као „високу естетску вредност“, „самосвојност“ и томе слично, а ја ћу је, у немоћи да је обухватим у бити, одредити као лепоту „изнад свих зала“. Можда тај појам и није сасвим одговарајући, али је свакако најближи ономе што сам осетио када сам као дванаестогодишњак први пут обилазио манастире Косова и Метохије, а што се касније, када сам им се враћао, само потврђивало. У опису тог доживљаја на памет ми често падају редови нашег академика Михаила Лалића из

Зајочника. Друје свеске мемоара и дневника Пеја Грујовића, које овде позајмљујем:

Пред ноћ смо стигли у долину и наступали кроз завјетрину шуме испуњене жуборењем ријеке која се наслућивала подаље од пута. Ту нам је најзад отоплило и надали смо се храни. Они испред мене, излазећи на чистину, скидаху капе и почеше да се крсте. Мислио сам да ја нећу – нема тако великог попа који би ме на то натјерао. Али кад угледах манастирску цркву Дечана како стоји на ливади – лијепа као привиђење а трајнија но тврђаве – стадох па и сам скидох капу и дође ми да је бацим увис као што су други око мене већ чинили. Знао сам понешто, из пјесмарица више него из историје, о том манастиру; виђао сам га и на слици, али да он ту нов стоји шест вјекова, надтрајавајући и Србе и Турке и Албанце с бијелим капама и њихове честе кавге, дуге мржње и кратка мирења – то је изгледало невјероватно. Чинило ми се, па и сад ми се тако причињава, да је у том здању уграђено нешто натприродно – некакав чудесни спој оплемењене материје и у материји ухваћене душе. Без неке такве загонетне равнотеже удаљених и супротних елемената са два пола космоса, без њиховог загрљаја, не би се могло догодити да нешто тако дуго потраје у земљи гдје све кратко траје и брзо нестаје.

На те редове надовезују се речи након службе у самој цркви:

Смрачило се бјеше кад смо изашли, али се љепота цркве на неки начин пробијала и кроз таму. Чинило ми се да се види и пред затвореним очима, као што се и сад види у тамној даљини успомене, јер њене линије зраче самим постојањем као упорно пробијање сјећања на нешто што се прије знало. Отада сам често мислио на ту чудесну грађевину за коју непознати записивач каже да „сваку мисао превазилази добротом“. Волио бих још једанпут да је видим, да провјерим је

ли јој заиста душа у љепоти, као што ја мислим, а љепота у обећању и у нади коју даје сваком ко је види, без обзира на вјеру којој припада.

Писац ту жељу, коју и сам осећам, а која ми се, страхујем, услед година и околности неће испунити, негде ограничава на Високе Дечане. Није, међутим, реч само о том непоновљивом храму – у питању је много више од тога. Суочен, као и читав мој народ, са угрожавањем и уништавањем српске културне и уметничке баштине, с кривотворењем њеног идентитета, уз не мање болну равнодушност моћних (и немоћних), тешим се каткад Планудовом парафразом Овидија да се „све

мења, а не ишчезава ништа“. Ипак, свестан сам тога да ова мисао, ма како узвишена, може у крајњем бити само утеха. Идеја поменуте изложбе и ове књиге јесте да морамо учинити све да заиста не дозволимо ишчезавање онога што нас одређује у самом нашем бићу. Једино тако ћемо сутра, прекосутра и затворених очију моћи да се – попут песника и такође нашег академика Васка Попе пред фреском у Каленићу – с времена на време упитамо, иако знамо и одговор и објашњење:

Откуда моје очи
На лицу твоме
Анђеле брата...

Владимир С. Косић

СРБИ И КОСОВО

АДМИНИСТРАТИВНА ПОДЕЛА, НАСЕЉА И СТАНОВНИШТВО У ПРВИМ ВЕКОВИМА ПОД ОСМАНЛИЈАМА

ТАТЈАНА КАТИЋ

ОСМАНСКА ПРОВИНЦИЈСКА УПРАВА

Османска власт над Косовом и Метохијом успостављена је у свом пуном обиму средином XV века, када су, уместо дотадашње привремене војне управе – крајишта – формиран санџаци као сталне војно-административне јединице. Границе санџака одражавале су динамику и правце турских освајања и могле су се мењати у зависности од војних потреба, угледа заповедника који су им били на челу или буџетских прихода. Најстарији санџаци основани на том простору пре 1455. године били су Призренски, који је обухватао цео западни део данашњег Косова, и Вучитрнски, који је заузимао источни део.¹ Мањи, рубни делови на истоку и југу припадали су Крушевачком санџаку, насталом отприлике у исто време, односно Паша (Софијском) санџаку, формираном још крајем XIV века. Када је 1463. основан Босански санџак, у његов састав ушло је подручје дуж леве обале реке Ибра, на северу Косова.² Године 1480/1481. шире подручје Пећи, до тада у саставу Призренског санџака, припало је новоформираном Скадарском санџаку.³ Крајем друге деценије XVI века крајњи север Косова, десно од Ибра, придодат је Зворничком санџаку.⁴ Током XVI и XVII века обими појединих санџака и даље су се мењали, најчешће из финансијских разлога. Тако су поједини делови Призренског санџака привремено припајани Дукађинском санџаку, док је подручје јужно од Качаника, некада у саставу Паша санџака, средином XVI века прешло у надлежност новоформираног Скопског

санџака.⁵ Све те промене показују да Османлије никада нису сматрале косовскометохијско подручје засебним политичким, војним или економским ентитетом.

Санџацима су управљали санџакбегови, представници војне и извршне власти. Представници правосудне власти биле су кадије (исламске судије), које су у исто време контролисале рад санџакбега и других османских службеника. Подручје надлежности једног кадије – кадилук или каза – није се поклапало с територијом санџака, већ је одређивано према броју муслимана на датом простору и обиму и значају посла који је кадија обављао. У областима већински насељеним хришћанским становништвом, с релативно малим бројем муслимана, територије кадилука биле су веће. С друге стране, важни привредни центри, попут рудника, и имунитетна подручја која су им припадала имали су своје кадије. На простору једног санџака могло је бити више кадилука, као што су и у надлежности једног кадије могла бити села из два па и три санџака. Подручје Косова и Метохије у првој половини XVI века припадало је следећим кадилуцима: Вучитрн, Приштина, Ново Брдо, Призрен, Пећ, Арнаутски хасови, Беласица и Нови Пазар.⁶

Седишта два најстарија и највећа косовскометохијска санџака били су градови Призрен и Вучитрн, који су имали своје средњовековне тврђаве, односно утврђене владарске резиденције. У друге освојене тврђаве – Звечан и Ново Брдо – Турци су такође сместили гарнизоне; новобрдски је био најбројнији јер је, поред рудокопа у околини, обезбеђивао и највећу ковницу

¹ Katić, *The Sancak*, 116.

² Зиројевић, *Први векови*, 52.

³ Pulaha, *Defteri i Regjistrimit*; Katić, *The Sancak*, 118.

⁴ Handžić, *Dva prva popisa*; Katić, *The Sancak*, 119.

⁵ Шопова, *Која Скопје*, 96; Зиројевић, *Први векови*, 51–52; Katić, *The Sancak*, 120.

⁶ 167 Numaralı.

Сл. 21. Распорени султан Мурат I у вици на Косову (1389) и смакнуће српског јунака Милоша Обилића, који је убио султана, Хунернаме I, л. 94г, 1584, детаљ (Палата Топкапи у Истанбулу)

новца у Османском царству.⁷ Остала утврђења, тешко оштећена у борбама, попут Приштине, Митровице и других, порушена су или препуштена зубу времена.⁸ Будући дубоко у залеђу царства, с временом је и вучитрска тврђава изгубила на значају, па је служила само као јавно складиште, судница и затвор.⁹

Турци Османлије су саградили само два утврђења на косовскометохијском подручју: прво у Качанику у последњој деценији XVI века и друго на рушевинама средњовековног манастира Бањске 1619. године (сл. 18). Оба утврђења су подигнута да би послужила као потпора локалним чуварима путева – дербенџијама – у борби против „арнаутских разбојника“.¹⁰ Осим у Качаничкој клисури и на планини Рогозни, наоружане дербенџијске страже састављене од домаћег становништва постојале су и у Руговској клисури, у околини Новог Брда, Приштине, Призрена и другде.¹¹

СЕЛА И ГРАДОВИ

Косово и Метохија су као области развијене земљорадње, сточарства и, пре свега, рударства били густо насељени још од предтурског времена. Континуитет живота у насељима и њихово становништво одржали су се и после пада под османску власт, првенствено захваљујући вишедеценијском раздобљу двовлашћа – паралелног функционисања српских и турских органа власти на том простору. Српске повеље и турски пописи из XV и XVI века сведоче о томе да је највећи део насеља сачувао, уз незнатне измене, своја средњовековна имена и становништво. Број напуштених села од средине XV до краја XVI века био је релативно мали и одговарао је општим европским приликама тог доба.

Села на Косову и Метохији већином су имала до двадесет пет пореских обвезника (при рачунању је узиман збир свих обвезника у селу: цела породична домаћинства, удовичка домаћинства и нежењени, то јест самци). У зависности од области, таквих села било је од 60% до 75%. Села с преко 100 обвезника било је мање од 10% и углавном су се налазила у најплоднијим и најпитомијим крајевима, у близини градова и великих рударских центара. Током XVI века у ту групу спадали су Љубижда, Кориша, Хоча, Муштуште,

Селце и Горожуп у широј околини Призрена, Брод у Гори, Јошаница у пећкој области, Ридар у близини Липљана, Грачаница код Приштине.¹² У неким селима која су средином XV века имала преко 100 пореских обвезника тај број је услед миграција с временом опао, као у Штимљу, Витини и Лапљем Селу.¹³

Градови из предтурског времена Призрен, Ново Брдо, Приштина и Трепча наставили су да се развијају и под османском влашћу. Призрен је, упркос великим променама у броју становника, био највећи и најзначајнији град Косова и Метохије у турском периоду. На основу дефтера из XVI века зна се да је године 1518. имао укупно 851 регистровано пореског обвезника,¹⁴ око 1550. године њих 633,¹⁵ 1571. године 830,¹⁶ а 1591. године 611.¹⁷ Тачан број становника није могуће утврдити јер пописима нису биле обухваћене све категорије становништва. Сигурно је било најмање четири до пет пута више становника од броја уписаних пореских обвезника.

Приштина је у првим вековима османске власти имала континуиран демографски раст. Пописом из 1477/1478. године регистровано је 426 обвезника,¹⁸ 1525. године њих 512,¹⁹ а 1571. године 677.²⁰ У другој половини XVI века у Приштини су већином живели хришћани, и то Срби, судећи према личним именима. У Призрену је у истом том периоду нешто више од половине становника било исламске вере, а међу хришћанима је, поред најбројнијих Срба, постојао и значајан број Албанаца, као и нешто Грка, Цинцара, Которана, Дубровчана и других. Муслиманско становништво су већином чинили преобраћеници домаћег порекла, док је етничких Турака било мало.

Рударски градови Ново Брдо, Трепча и Јањево били су претежно хришћански. Године 1498. Ново Брдо је имало регистрованих 897 хришћанских обвезника и ниједног уписаног муслимана, којих је свакако било (припадници османске управе, мајстори у ковници

⁷ Катић, *Ковачница*, 69.

⁸ *Evliya Çelebi*, 277, 279.

⁹ Здравковић, *Средњовековни градови*, 29.

¹⁰ *Evliya Çelebi*, V, 276; Зиројевић, *Први векови*, 57–58, 99.

¹¹ Зиројевић, *Први векови*, 58–60.

¹² Катић, *Ойширни њойис*; 167 *Numaralı*; 367 *Numaralı*.

¹³ *Oblast Brankovića*, 120, 171–172, 216–217; 167 *Numaralı*, 352–353.

¹⁴ 167 *Numaralı*, 372. Подаци из овог дефтера механички су преписани из дефтера сачињеног 1518. године, који је до данас сачуван само у сумарној верзији: BOA, TD, 92.

¹⁵ BOA, TD 368, 43–50.

¹⁶ Катић, *Ойширни њойис*, 51–61.

¹⁷ TKGM, TTD 55, 13а–16б.

¹⁸ BOA; MAD, 16, 39а.

¹⁹ BOA, TD 133, 161–166.

²⁰ TKGM, TTD 124, 311а–314б.

Сл. 22. Устоличење султана Бајазита I на Косову пољу 1389. године, Хунернаме I, л. 96v, 1584, ДЕТАЉ (Палата Топкапи у Истанбулу)

новца и други).²¹ Број уписаних показује да је Ново Брдо крајем XV века било велики град, у рангу Призрена. Током XVI века, међутим, број становника у њему опада за половину, а по величини га прстиже Трепча.²² Треће по значају било је рударско насеље Јањево.²³ Сва рударска места била су мултиетничка. Осим Срба, у њима су живели Албанци, као и „Латини“, углавном из јадранских градова, највише Дубровчани, а у мањем броју и потомци некадашњих Саса. Такође је било Грка, Цинцара, Бугара и других. У Новом Брду постојала је и заједница Јевреја.

Становништво

Већинско становништво Косова и Метохије у првим вековима османске власти чинили су Срби православне вере. Турски катастарски пописи из XV и XVI века то непобитно доказују. У њима се налазе уписана имена свих насеља на том простору, као и њихових становника. Највећи број личних имена припада српском народном ономастикону (Вук, Вечерин, Дабивив, Милобрат, Радоња, Стојан, Цветко) или потиче из хришћанског календара (Јован, Ђорђе, Никола, Марко, Петар, Павле). У појединим областима заступљене су албанске верзије календарских имена (Ђон, Ђин, Ђерђ, Марк, Петр, Пал), као и албанска народна имена (Биц, Дода, Доч, Јупа, Љац). Савремена ономастичка истраживања турских дефтера и средњовековних манастирских повеља показала су да су и код Срба и код Албанаца народна имена имала убедљиву превагу над онима из хришћанског календара.²⁴ С обзиром на ту чињеницу, као и на очигледне међусобне разлике у антропонимима, може се с великом поузданошћу утврдити етнички састав косовског становништва у XV и XVI веку.

Средишњи, северни и источни делови Косова били су насељени искључиво Србима, са изузетком градова, који су били мултиетнички и мултиконфесионални. У њима су, поред Срба, живели и римокатолици пореклом из градова на Јадранском мору, Албанци и изванредан број Турака.

Сл. 23. ЗАКОН ЗА РАЈУ ВИЛАЈЕТА ВУЧИТРИН ИЗ 1530. ГОДИНЕ (ВОА, TD 167, 315–318)

Досељавање етничких Турака отпочело је још у првој половини XV века, у време двовлашћа у некадашњој области Бранковића. Турци су долазили да би били чланови посада у тврђавама (Звечан), кадије и друго административно особље у рударским центрима и важним привредним средиштима (Ново Брдо, Трепча, Приштина). Највише их је било у Призрену, где су се трајно насељавали као војници, занатлије и трговци.

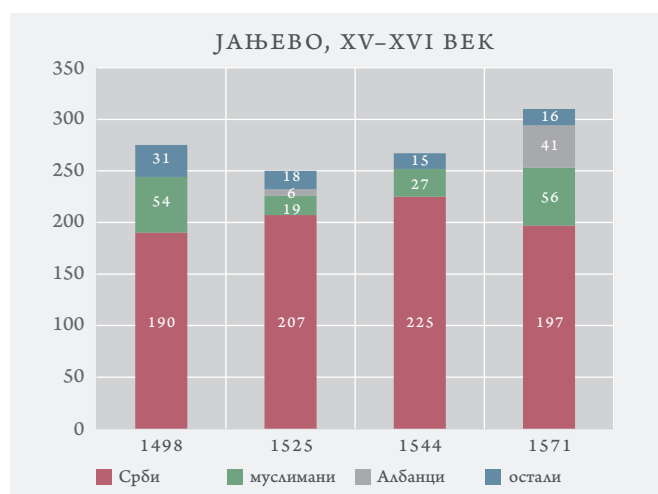
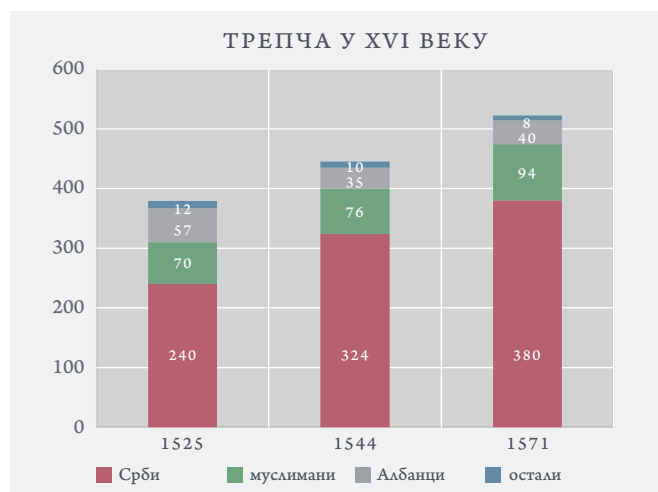
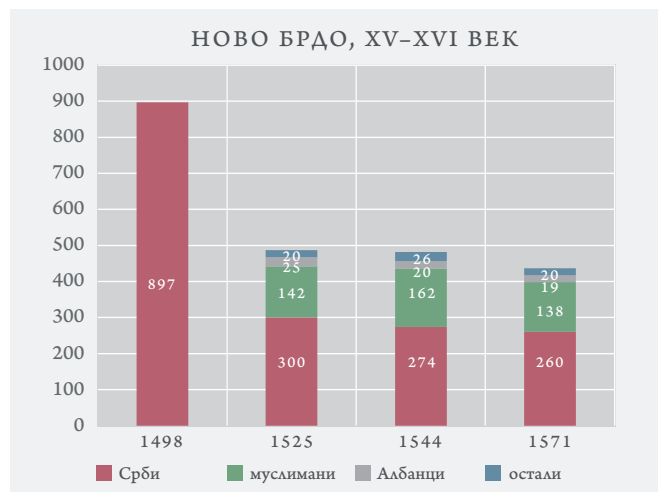
Албанци су насељавали западни и југозападни део Косова, односно јужне делове Метохије: поречје Рибнице (Ереника), Трнавe (Траве) и Белог Дрима.

²¹ ВОА, TD 28, 1–16.

²² ВОА, TD 133, 12–20, 125–131, 15–23, ВОА, TD 234, 118–124; ТКГМ, ТТД 124, 3а–6б, 112а–115а. О смањивању новобрдског становништва у XVII веку в. Зиројевић, *Кроз Новобрдске махале*, 7–14.

²³ ВОА, TD 133, 23–25; ВОА, TD 234, 114–117; ТКГМ, ТТД 124, 95а–96б.

²⁴ Пешикан, *Зейско-хумско-рашка имена* (1982), 13–33, 46–47.

Сл. 24. Становништво рударских градова Косова у светлу османских катастарских пописа XV и XVI века

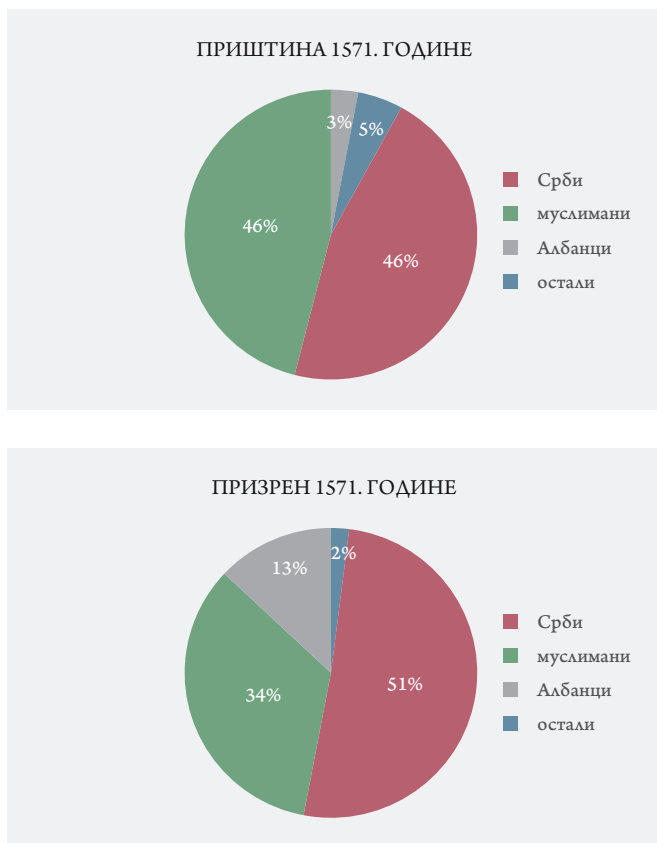
Највише их је било западно и јужно од Ђаковице (Алтин, Хас и Паштрик). Чисто албанских села или мешовитих српско-албанских села било је и на левој обали Дрима, од Призренске Бистрице на југу до Мируше на северу. Област Опоља, јужно од Призрена, насељавали су искључиво Албанци, а суседну Гору Срби. У другим деловима Косова и Метохије није било Албанаца међу сеоским становништвом. Ова етничка слика с временом се променила, нарочито после ратова Османског царства против Хабзбуршке монархије крајем XVII века и у XVIII столећу.

У XV веку на Косову и Метохији живели су Власи – аутохтоно романизовано становништво Балкана, које је у то време било у поодмаклом процесу асимилације с већинским српским становништвом (у областима северне и североисточне Албаније Власи су се асимилovali са албанским становништвом). Власи су имали посебан статус у српској средњовековној држави као друштвена група која се готово искључиво бавила сточарством, а владар, властела и манастирска газдинства упошљавали су их као војнике, пастире и преноснике робе. Османлије су прихватиле затечени правни статус Влаха и целу друштвену групу укључиле су у свој војни систем. Због тога су они пописивани одвојено од осталог становништва. У другој половини XV века на подручју Косова и Метохије као засебне групе постојали су Власи Призрена (481 дом), Власи Приштине (870 домова), Власи Пећи (1.008 домова), Власи Проиловци (196 домова) и Власи Вукове земље (2.209 домова, 210 самаца и 130 удовица).²⁵

ПРЕЛАЗАК У ИСЛАМ

У првим вековима турске власти ислам као званична, владајућа религија Османског царства ширио се међу становништвом новоосвојених области прилично спонтано, без присиле. На Косову и Метохији процес конверзије одвијао се као и у осталим деловима османског Балкана. Првих деценија по освајању прелазак у ислам био је спорадична појава. Тек крајем XV и почетком XVI века ислам почиње да се шири у градовима, највише међу занатлијама, и нешто слабије у селима. Исламизација достиже врхунац у прве две деценије владавине султана Сулејмана Законодавца (1520–1566), то јест у време највеће

²⁵ Зиројевић, *Први векови*, 63; ВОА, TD 5т, 28–32.

Сл. 25. Етнички и верски састав становништва Приштине и Призрена према османским пописима санџака Вучитрн и Призрен 1571. године

експанзије царства, да би се у другој половини тог века упадљиво успорила.²⁶ У Призрену, највећем граду Косова и Метохије, до двадесетих година XVI века било је 30% муслимана, а већ четрдесетих година их је 45%, од чега је више од половине конвертита. У другој половини века муслимани су чинили преко 50% градског становништва.²⁷

²⁶ Уп. Соколоски, *Исламизација*, 75–89; Minkov, *Conversion to Islam*, 48–49.

²⁷ Katić, *The Sancak*, 127–128. Уп. Prizren, у: EI³, 338 (M. Kiel).

У селима је исламизација била знатно мањег обима, па је тако баш у околини Призрена двадесетих година XVI века било између 0,2% и 0,5% муслимана, изузев у Опољу, где их је било 2,3%. Опоље је било насељено албанским становништвом, које се на Косову и Метохији, у целини, показало склоније примању ислама него већинско српско становништво. До средине XVI века у опољским селима било је скоро 20% муслимана, док их је у суседној Гори, насељеној Србима, било свега 2%.²⁸

У XVII веку, услед економске кризе и свеопште несигурности, исламизација поново улази у врло динамичну фазу, да би врхунац достигла четрдесетих година тог века.²⁹ Управо у том периоду, тачније 1648. године, у Призрену живи чак 80% муслимана.³⁰

Конверзија је нарочито била заступљена код албанског становништва римокатоличке вероисповести, које се у то време све више досељава на запад Косова, у поречје Белог Дрима, али и у друге крајеве. Према извештајима католичких визитатора, уобичајена пракса је била да мушкарци, старешине домаћинстава, први приме ислам, док су жене, деца и стари остајали још неко време у римокатоличанству, да би убрзо и они постали муслимани. Овај процес одвијао се брзо и интензивно јер, примера ради, године 1638. визитатори затичу у Ђаковици и околини 550 римокатолика, углавном жена и деце, а четири године касније око 130 њих, односно двадесет шест римокатоличких кућа.³¹ Прелазак у ислам значио је ступање у ред повлашћеног слоја османског друштва и улазак у локалне органе власти, што је, даље, омогућавало успон на хијерархијској лествици, најчешће помоћу бројних злоупотреба на рачун хришћанског становништва.

²⁸ Katić, *The Sancak*, 128.

²⁹ Исламизација полако јењава до друге четвртине XVIII века, када се изненада зауставља готово на целом Балкану; наставља се само у неким периферним областима до краја XVIII века. У XIX столећу конверзија је спорадична појава. Уп. Minkov, *Conversion to Islam*, 52–63.

³⁰ Prizren, у: EI³, 338 (M. Kiel).

³¹ Радонић, *Румска курија*, 100, 107.

